

2.1. Az állam által előállított javak és szolgáltatások típusai

Javak alatt értünk a közgazdaságtanban minden olyan dolgot, amely – közvetve vagy közvetlenül – emberi szükségletek kielégítésére alkalmas. **Fizikai megjelenésük** szerint anyagi és immateriális javakról beszélhetünk. Az anyagi javak alapvető jellemzője, hogy fizikailag érzékelhetőek, megfoghatóak. Az immateriális (anyagi formát nem öltő javak) körébe az alábbi javakat tartoznak:

- vagyoni értékű jogok (pl. bérleti jog, licencia)
- szellemi termékek (pl. valamilyen szoftver, eljárás, találmány)
- szolgáltatások

A javakat csoportosíthatjuk **szükségük** szerint is, vagyis, hogy az igényekhez képest milyen mennyiségben állnak rendelkezésre.

- A **szabad javak** esetében a szükség nem értelmezhető: ilyen a levegő vagy a fény, vagyis amelyek olyan „mennyiségben” vannak jelen, hogy minden rájuk irányuló igényt képesek kielégíteni. Az ilyen javaknak ezért nincs áruk. A szabad javak száma az elmúlt egy-két évszázadban jelentősen csökkent. Korábban még ide számítottak a vizek, az erdők fái, az ásványkincsek egy része stb., ma már ezek mind árral rendelkező, szűkös javak.
- A **szűkös javak** nem állnak olyan mennyiségben rendelkezésre, hogy ingyenes hozzáférhetőség esetén minden szükségletet kielégítsenek. Ezért ezeknek a javaknak – legalább egyoldalú – piaca alakul ki: lesznek vásárlók, akik versenyeznek egymással a jószág elfogyasztásáért. Ha a szűkös jószág magántulajdonban van, akkor eladói is lesznek, akik a piacon kialakítják az árat, amely biztosítja, hogy csak azok jussanak hozzá, akik ezt az árat megfizették.
- A **közjavak** esetében a szükség olyan értelemben értelmezhető, hogy ezeknek nincsen áruk, ezért a piaci kereslet irántuk mindig nagyobb a kínálatnál. A közjavakat (honvédelem, közlekedési lámpák) ezért mindig egy közösség által fizetett adóból kell finanszírozni. A közjavak olyan értelemben nem szűkösek, hogy az egyik fogyasztónak okozott hasznosság nem csökken azáltal, hogy több fogyasztó osztozik a közjószágon. A közjavak ezért a szabad és a szűkös javak jellemzőit is magukon viselik.

A javak **használati jog** szerinti csoportosítása azt mutatja meg, ki viseli a költségeket és ki élvezi annak hasznait.

	Létezik kizárás	Nem létezik kizárás
Van rivalizálás a fogyasztók között	Tiszta magánjavak	Vegyes javak
Nincs rivalizálás a fogyasztók között	Klubjavak, gyakorlati magánjavak, gyakorlati közjavak	Tiszta közjószág

A **tiszta magánjavak** (private goods) esetében a kizárás lehetősége egyértelműen megvalósítható. A piaci kereslet-kínálat feltételei között kialakított árak megfizetése mellett

lehet az adott „jóságot” fogyasztani. Az egymással rivalizáló szereplők közül, aki ezt az árat nem akarja, vagy nem tudja megfizetni, azt a piac „vasszigora” kizárja a fogyasztásból.

A **tiszta közjavak** (public goods) esetében nem lehetséges a „piacosítás”; a fogyasztás során nem érvényesül a rivalizálás; és a kizárás megvalósítása is lehetetlen. Ugyanakkor az egyes szereplők fogyasztása nem csökkenti mások fogyasztási lehetőségeit. Tiszta közjavak klasszikus példájának többnyire a védelmet hozzák fel, amelyből származó előnyöket nem lehet felosztani, és a védelem előnyeiből nem lehet senkit kizárni. Ezen javak fogyasztása tehát köz-alapon történik, ugyanakkor természetes elvárás, hogy előállításuk is közösségi alapon történjék.

A **klubjavak** olyan javak, amelyekből bizonyos határokon belül elég több embernek is egy, mert nem rivalizálnak a használatában. Uszodát nem érdemes egy embernek fenntartania addig, ha akkora klubot tud a fenntartásra szervezni, amelyben az emberek még nem zavarják egymást. A társasházak gyakran tartanak fenn klubjavakat, hiszen a többi ember kizárása megoldott (mosókonyha, közös pingpongasztal).

A **gyakorlati magánjavak** kategóriája, amelyeknél a fogyasztás többnyire nem rivalizáló, de kizárás megvalósítható; ezeket általában nem az állam nyújtja, és többnyire nem lehet ingyen igénybe venni: pl. a műholdas TV-adások. Vannak olyan szolgáltatások is, amelyeknél a fogyasztásbeli rivalizálás nem egyértelmű, a kizárás megvalósítható; mégis általában és túlnyomórészt az állam nyújtja, és többnyire ingyen igénybe vehető. Ezek az ún. **gyakorlati közjavak**: pl. a közoktatás.

A **vegyes javak** esetében a kizárás nem valósítható meg, de olyan zsúfoltság alakulhat ki, ami az egyes emberek hasznosságérzetét csökkentheti. Például ahol a közutak használata ingyenes, előbb-utóbb csökken a használati értékük, mert egyre lassabban lehet rajtuk haladni. Az ilyen javak használata rivalizáló. A közös javak gyakran állami vagy önkormányzati tulajdonban vannak.

Legvégül meg kell említeni, hogy a közjavakat **földrajzi kiterjedtség** alapján is lehet csoportosítani. Beszélhetünk nagyobb ún. globális közjavakról, amelyek egy-egy kontinensre, ország csoportra (pl. EU) vagy akár az egész Földre kiterjednek (pl. ENSZ tevékenysége) A globális szint alatt beszélhetünk regionális szintű közjavakról, amelyek az államok központi kormányzati szintjéhez kötődnek, illetve ún. lokális közjavakról, amelyek egy-egy település szintjén valósulnak meg és a helyi önkormányzatokhoz kapcsolódnak.

2.1.1. Az állam szerepe a közjavak létrehozásában

A közjavak előállítását gyakran kapcsoljuk az államhoz, és fordítva: minden, az állam által előállított javat közjóságnak tekintünk. A valóságban a kapcsolat természetesen nem ennyire egyértelmű. Az, hogy az állam milyen javak, szolgáltatások előállításával, finanszírozásával foglalkozik, politikai döntés eredménye. Jellemzően az állam a piac működési problémáinak felismerését követően dönt arról, hogy az adott jószág előállításában átveszi az irányítást, idővel azonban a körülmények megváltozása esetén indokolt ezt újragondolni. Elképzelhető ezáltal, hogy idővel az állam a körülmények kedvező megváltozása esetén „visszaadja” a piacnak az adott jószág előállításának jogát és kivonul adott szolgáltatás piacáról. A kivonulásnak természetesen pénzügyi okai is lehetnek: az intézmények nem racionalizált működése vagy a

méretgazdaságosság hiánya miatt születhet olyan döntés, hogy az állam bizonyos szolgáltatások piacán csökkenti saját szerepvállalását (pl. oktatás, egészségügy), egyúttal jobban bevonva a magánszereplőket a finanszírozásba. Az államnak a piacgazdaságba történő beavatkozása tehát az adott társadalmi-gazdasági környezet szerint állandó mozgásban van, ami azt is jelenti, hogy az egyes államok adott időpontban jellemzően más és más utakat járnak. Manapság tehát az állam által előállított javak is gyakran hordozzák magukon a magánjavak bizonyos jellemzőit, ugyanakkor továbbra is az állam gondoskodik róluk. Ebből az következik, hogy a piaci javakat jellegük szerint mélyebben is vizsgálni szükséges:

1. előállítási funkció, amely lehet:

- magán
- közösségi

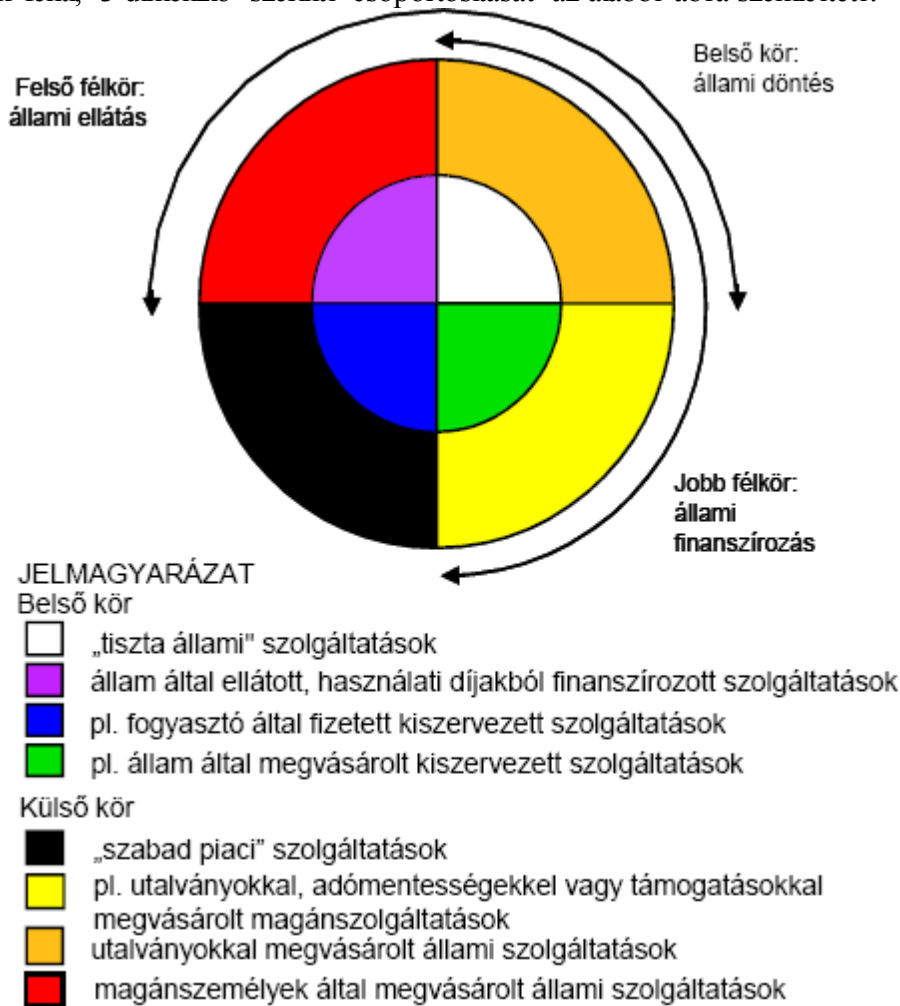
2. finanszírozási funkció, amely lehet:

- magán
- közösségi

3. állam szerepvállalása, amely lehet:

- állami ellátás
- állami döntés
- állami finanszírozás

A közjavak fenti, 3 dimenzió szerinti csoportosítását az alábbi ábra szemlélteti:

Forrás: Hills, 2004: 12. o.

Amennyiben a közjavakat földrajzi értelemben is vizsgáljuk, akkor pedig létrejön a közjavak négydimenziós modellje, amely időben szintén állandó változásban van. *Az államháztartás tehát végeredményként felfogható úgy, mint a nemzetközi és hazai társadalmi-gazdasági környezetben, a magán és közjavak előállításában, illetve finanszírozásában történő állami szerepvállalás időben történő vizsgálatával foglalkozó tudományterületnek.*

Bár a nemzetközi környezetbe történő beágyazottság és az államok közötti együttműködés vitathatatlan, az állampolgárok számára az államháztartás mégis nemzeti keretek között nyeri el tényleges formáját, mivel az eltérő társadalmi-gazdasági problémákra az egyes országok eltérő megközelítéseket alkalmaznak. Fontos ezért röviden annak tisztázása, hogy mi a funkciója egy-egy államnak.

2.1.2. Az államháztartás funkciója – javak és szolgáltatások előállítása

A modern államokban az államháztartás funkciója egy komplex folyamatként írható le. Az államháztartás **a nem piaci jellegű javak és szolgáltatások termelése révén megvalósítja a köz javát szolgáló politikákat – elsősorban a kollektív fogyasztás és jövedelemtranszfer révén – amit az egyes ágazatokra kirótt kötelező befizetésekkel finanszíroz.**

A fenti mondat valamennyi része lényeges információkat hordoz magában az államháztartás működéséről, céljairól:

- a nem piaci jellegű javak azok a jóságok, amelyeket nem megfelelő mennyiségben és/vagy minőségben állít elő a piac. Nem elégséges pusztán ennek léte, az is szükséges, hogy az állam nevében ezen jóságok előállításáról döntés szülessen, azaz valamilyen szereplő a feladat ellátására felhatalmazást és forrást kapjon.
- a köz javát jellemzően nem egyetlen cél, hanem több szakpolitika egybefüggő célrendszere szolgálja. A társadalmi kohéziós célt például egyaránt szolgálja a szociális és az oktatás politika, illetve annak egyes intézményei.
- a kollektív fogyasztás arra a jelenségre utal, hogy a társadalom nem egyénileg, hanem „közösen” fogyaszt: az előállított közoktatási, közvilágítási, stb. szolgáltatásokat azonnal és teljes mértékben elfogyasztjuk, szemben a magánjavakkal, ahol az előállítás és a fogyasztás időben elválnak egymástól. Természetesen nem csak konkrét nem pénzbeni, hanem pénzbeni szolgáltatásokat is nyújthat az állam céljai elérése érdekében bizonyos társadalmi csoportoknak.
- az adózás az állam privilegizált joga, az adóknak azonban többféle célja lehet. Közpénzügyi szempontból az egyes ágazatok differenciált adóztatása elfogadott, hiszen minden szereplőnek, ágazatnak a kapott szolgáltatásokkal arányosan szükséges a terheket is viselnie. Mivel az állam szerepe ma már a klasszikus szolgáltatásnyújtáson túlnyúlik – magában foglalva a gazdaság verseny és a piac működésének ösztönzését is – a preferenciális, ágazati eltérő adóztatásnak megvannak a lehetőségei és szükségességei.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELEN TANANYAG
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE